

O ROZŠÍRENÍ HRANÍC EURÓPSKEJ FILOZOFIE

Suzanne Stern-Gilletová pracuje v Boltovskom inštitúte vo Veľkej Británii. Je autorkou početných štúdií, článkov, prekladov a recenzií z oblasti starovekej filozofie, ale prednostne sa zameriava na otázky etiky. V súčasnosti jej vychádza práca Aristotelova filozofia priateľstva (State University of New York Press, Ancient Philosophy Series), 20 krátkych hesiel pre Encyklopédie Philosophique Universelle, vol. II. (Presses Universitaires de France, Paris 1992), Epikuros a priateľstvo v Dialógu (In: The Quarterly of the Canadian Philosophical Association, 1989), Faktuálna etika Moritza Schlicka (In: Revue Internationale de Philosophie, 1983), Úloha konceptu intencie v tvorbe estetického súdu (In: Revue Philosophique de Louvain, Tome 83, 1985) a ďalšie.

Mohli by ste čitateľom časopisu FILOZOFIA stručne predstaviť seba a vaše pracovisko?

Som docentkou na oddelení filozofie na Boltovskom Inštitúte. Prednášam starovekú filozofiu. Oddelenie tvoria ôsmi stáli členovia a niekoľkí externí spolupracovníci. Je to na britské pomery stredne veľká katedra. Hoci prednášam najmä denným študentom, venujem sa aj práci s aspirantmi na doktorské štúdium.

Ťažiskom môjho výskumu je Aristotelova etika a morálne aspekty klasickej gréckej drámy. Svoju poslednú publikáciu som venovala Aristotelovi. Publikovala som i štúdiu o Sofoklovom *Filotektétovi* a spolu s kolegami článok o rozdieloch medzi faktom a hodnotou.

Čo dnešnej modernej filozofii môže povedať staroveká filozofia a etika? V čom je inšpiratívna? Skutočne i podľa vás platí, že v starovekej filozofii už bolo povedané všetko?

Myslím, že staroveké grécke myslenie má pre súčasnosť dvojaký význam. Po prvé, starovekí Gréci nám zmapovali celú vtedajšiu filozofiu. Vymedzili základné okruhy filozofických skúmaní a naznačili cesty a „riešenia“ (ak je tento termín vôbec vo filozofii náležitý), ktorými by sa malo uberať filozofické poznávanie. To však neznamená, že považujem klasickú grécku filozofiu za najlepšiu alebo posvätnú filozofickú tradíciu. Takáto predstava by bola naivná a arogantná súčasne. Staroveká čínska a indická filozofia sú porovnateľné svojou hodnotou a silou tradície. Avšak neexistuje jasná deliaca čiara medzi nimi a nami. Keď napr. študujeme taoizmus alebo tibetský buddhizmus, musíme si uvedomiť, že väčšinou nazeráme na tieto filozofie z nášho vlastného pohľadu a skúmame ich metódami a postupmi, ktoré sú odvodené z našich filozofických tradícií. Husserl a Heidegger, ktorí vyhlásili filozofiu za „európsky“ fenomén, si tieto skutočnosti dostatočne neuvedomili. Hoci každý by sa mal jasne dištancovať od politického významu Heideggerových vyhlásení, faktom zostáva, že nám pomohol porozumieť uctievaniu niektorých foriem kultúrneho pluralizmu.

Mojím druhým dôvodom uznania dôležitosti starovekého myslenia pre moderné chápanie

je rozsah ľudských ideí, ktoré sú jasne limitované. Už zbežný pohľad napr. na Platónovho *Taaiteta* nám odhalí, ako blízko majú naše úvahy k týmto diskutovaným problémom. V tejto súvislosti možno spomenúť aj edíciu vydania Epikurových *Maxím* v roku 1992, ktoré boli niekoľko mesiacov na najvyššej priečke zoznamov najpredávanejších kníh v Taliansku.

Z týchto dôvodov považujem štúdium starovekej filozofie za najdôležitejšie v našich študijných osnovách filozofie. Študenti si potrebujú výrazne uvedomiť filozofickú tradíciu, z ktorej žijeme dodnes.

Aké miesto má podľa vás v súčasnej filozofii etika a ktoré jej problémy považujete za najnaliehavejšie?

To sú dve rozdielne otázky. Aké má miesto etika v súčasnej filozofii, to závisí od presného času, smeru a kultúry, ktorú máme na mysli. Napríklad rozkvet pojmovej analýzy v Anglicku v 50. – 60. rokoch zatlačil etiku do úzadia. Hoci R. M. Hare uverejnil významnú prácu, nepovažoval sa v tom čase za osobnosť porovnateľnú napr. s Gilbertom Rylom alebo H. L. Austinom. Taktiež v tzv. kontinentálnych školách, napr. v štrukturalizme a dekonštrukcii, etika zostala trochu mimo záujmu. Za posledných 10-15 rokov, aspoň v anglosaskom svete, má etika vo filozofických diskusiách dominujúcu tendenciu. Oživenie etiky cností, ako aj rozšírenie aplikovanej etiky (environmentálna etika, medicínska etika, etika podnikania) a Gender studies (štúdium postavenia žien a mužov v spoločnosti) obohatili a prehĺbili filozofické diskusie.

Pokiaľ ide o vyčlenenie niektorých problémov, ktoré sú naliehavejšie než ostatné, cítim, že otázka ma jemne navádza, aby som poukázala na environmentálnu etiku. Ja si naozaj myslím, že životné prostredie, živé aj neživé, si zasluhuje zvýšenú pozornosť.

Filozofi majú výrazne prispievať k takýmto diskusiám, aj keď len formou jemných analýz argumentov, základov a motívov, ktoré sa nám v súčasnosti ponúkajú, aby zdôvodnili rôzne formy environmentálneho záujmu. Ľudské úvahy na tieto témy sú často zmesou zabezpečovania vlastných potrieb a altruistických úvah. Zdá sa, že napr. mnohí vegetariáni si myslia, že starostlivosťou o svoje zdravie *ipso facto* prospešne pomáhajú prostrediu, ale veľa zástancov zvierat nevidí nič zvláštne v boji za interrupciu. Netvrdím, že tieto názory nemožno zosúladiť, ale seriózna filozofická reflexia potrebuje ich vzájomnú konzistenciu.

Významné a prospešné pre vývoj etiky je znovuoživenie etiky cností založenej na Aristotelovej morálnej filozofii. Tu sa musíme sústrediť na dva aspekty morálnej skúsenosti, ktoré boli v minulosti zanedbané, konkrétne na špecifickú prirodzenosť citových väzieb a na úlohu emócií v morálnom živote. Kým sú naše povinnosti, ktoré máme k našim ľudským a neľudským jedincom, univerzálne, t.j. založené na ich pomenovaní *qua* (čím sú), potom vzťahy, ktoré máme s našimi rodičmi, partnermi, deťmi a priateľmi sa nedajú ľahko vyjadriť v zjednodušených univerzalistických pojmoch. Po druhé, štandardné deontologické a konzekvencialistické morálne teórie chápu jednotlivca a konanie v zúženej podobe ako „jednotku určenia“ v morálke, etika cností nás oprávňuje rozšíriť náš názor a zohľadniť emócie mravného subjektu, jeho aspirácie a ideály, jeho bezprostredné odpovede na rad situácií.

V anglickej filozofickej tradícii etika nemala a podľa môjho názoru ani v súčasnosti nemá dominantné postavenie. Čo podmienilo váš záujem ťažiskovo sa venovať etickým otázkam?

Ako naznačuje moja predchádzajúca odpoveď na vašu otázku, myslím, že nemožno súhlasiť s tým, že by etika zatienovala ostatné oblasti filozofie. Ani menšie rozdiely v našich názoroch samozrejme, nie sú na závalu; pre filozofiu je rozhodujúca diskusia.

Je pravdou, že môj súčasný výskum bude zameraný na etiku, hoci sa príležitostne dotknem aj ďalších tém. Na pozadí faktu, že filozofické problémy ma vedú k morálnym, vysvetľujem aj svoju koncentráciu osobitne na etiku svojím záujmom o interakciu medzi literatúrou (osobitne románom) a filozofiou. Ako je známe, spisovatelia nás upozorňujú na morálny rozmer situácií, charakterov a volieb, čím prehľbujú naše všeobecné morálne chápanie. Uvedomujúc si túto líniu výskumu si niekedy stanovím úlohu odkryť a analyzovať morálny náhľad istých autorov. To však neznamená, že čítam román so zámerom nájsť príklady morálnych teórií. Redukovať napr. Dickensove *Ťažké časy* na rad námietok voči hedonistickému utilitarizmu by bolo nielen nezmyselné, ale aj nepoctivé k obom, k Dickensovi i k tomu, čo sa označuje za druh utilitarizmu.

Ktoré osobnosti podľa vás predstavujú hlavný prúd v etike (filozofii)? Ako by ste ich charakterizovali?

Je ťažké odpovedať na túto otázku, ak sa chcem vyhnúť hierarchizovaniu a udeľovaniu ocenení. Istým objasnením azda bude to, že všetci uvedení patria do „analytickej“ školy, do ktorej sa zaraďujem aj ja. Filozofi, ktorí hovoria v iných idiómoch, by tvorili iný zoznam. Napokon, pojem „hlavný prúd“ je problematický, keďže v súčasnosti nemožno identifikovať len **jeden** hlavný prúd. Aj napriek všetkým týmto výhradám by som mohla uviesť nasledujúcich filozofov, ktorí posledných desať a viac rokov evidentne vplývali na etiku: **Alasdair Mac Intyre** (vrátil etiku cnosti do filozofie), **John McDowell** (pre jeho skúmania ontologického statusu hodnôt a jeho analýzy pojmu cnosť), **Marta Nussbaumová** (pre jej rozsiahle štúdie o moralite klasickej gréckej drámy, ktorá sa dostala za úzky klasicistický rámeč, a pre jej analýzy etických aspektov v osobných ľudských vzťahoch), **Bernard Williams** (pre jeho veľmi vplyvnú diagnózu etiky), **Peter Singer** (pre jeho pribojné argumenty podporujúce existenciu ne-ľudských vedomých foriem života a jeho aplikovanie hedonistického utilitarizmu na rôzne problémy), **Caro Gilliganová** (pre jej originalitu pri aplikácii feministických teórií na okruh tradičných etických problémov).

Viem, že máte osobné kontakty s filozofickými pracoviskami na Slovensku, v Poľsku a v ďalších krajinách strednej Európy. Z čoho pramení váš záujem o filozofiu, resp. etiku v strednej Európe, konkrétne na Slovensku?

Spoločne s ostatnými ľuďmi v západnej Európe mám veľmi dobrý pocit, že udalosti, ktoré sa stali v strednej Európe v roku 1989, urobili Európu väčšou v priebehu jednej noci, a ja som chcela poznať vývoj filozofie v postkomunistickej spoločnosti. Navyše, v rámci svojich možností ako medzinárodného koordinátora na fakulte som iniciovala výmenu študentov so slovenskými, poľskými a českými inštitúciami. Takéto výmeny by mohli obohatiť vzdelávacie skúsenosti našich študentov, ktorí boli izolovaní železnou oponou. Počas mojej návštevy som si vymenila názory a skúsenosti so slovenskými kolegami a bola som dojatá životaschopnosťou a entuziazmom ich študentov.

Ako by ste charakterizovali perspektívy rozvoja analytickej filozofie v strednej Európe a konkrétne na Slovensku po roku 1989? V čom vidíte plodnosť vzájomnej spolupráce s britskými filozofickými pracoviskami?

Súčasný dôraz na environmentálnu etiku na Západe by azda mohol zaujímať krajinu, akou je Slovensko, ktorej ekonomika si vyžaduje rozvoj cestovného ruchu v takých krásnych oblastiach, ako sú Vysoké Tatry. Treba však zväziť, aké následky bude mať rozvoj cestovného ruchu na životné prostredie a tradičný spôsob života. Okrem toho, stredoeurópske univerzity by mohli intenzívnejšie ťažiť z hlbšieho západného poznania dejín filozofie.

Máme záujem o to, aby sa filozofické myslenie v strednej Európe dostalo do kontextu s európskou filozofiou. Okrem zovšeobecňovania veľkého európskeho uvedomenia by boli prospešné bežné výskumné projekty, osobitne porovnávacie skúmania takých termínov, ako sú regionalizmus, komunita, integrácia a pod.

Študenti na Slovensku prejavujú pomerne stále veľký záujem o štúdium filozofie (na našu školu sa každoročne hlási približne 300-350 uchádzačov o jej štúdium). Aký je záujem mladých ľudí o štúdium filozofie u vás? Mohli by ste porovnať systém prípravy študentov na univerzite vo Veľkej Británii a v našej krajine?

I keď filozofia si nezískava široký okruh poslucháčov, udržuje si i naďalej svoje primerané miesto ako humanitná disciplína.

Z môjho zbežného pohľadu na slovenský systém som zistila, že učebné osnovy filozofie sú v širokom zmysle slova porovnateľné s britskými. Snáď my vedieme našich študentov väčšmi k rozvíjaniu ich vlastných názorov a argumentovaniu ich vlastným, originálnym spôsobom, čo je možno výraznejšie u nás než u slovenských kolegov. Môžem sa však myliť a vyjadrujem iba svoj veľmi subjektívny, povrchno získaný dojem.

V poslednom období ste sa zúčastnili na niekoľkých konferenciách a sympóziách (s medzinárodnou účasťou) v Poľsku, Grécku a pod. Aké najpozoruhodnejšie a najzaujímavejšie problémy prezentovali filozofi na týchto podujatiach?

Témou konferencie, ktorú som organizovala spolu s profesorom Slawekom (z univerzity Silesia v Poľsku) v Tešíne minulý september bola KULTÚRA A IDENTITA. Už samotný názov je vysvetľujúci. Bola to skutočne multi-disciplinárna konferencia a delegáti z celého sveta sa dotkli širokej palety problémov týkajúcich sa národnej identity, kultúry a tradície. Metodologické prístupy zahŕňali filozofické, politické a sociologické analýzy, literárny kriticizmus, kulturologické štúdie a dekonštrukciu.

Ďalšie konferencie, na ktorých som sa zúčastnila (Atény a Londýn), boli venované problémom etiky (konkrétne morálnemu realizmu, objektivite a relativizmu v etike cnosti) a estetiky (význam klasickej gréckej estetiky pre jej súčasné chápania).

Zhovárala sa *Viera Bilasová*.